

Archiv pohádek, pověstí, obyčejů, starožitností
na Záhoří a Pobečví.

Časopis lidopisný. Vychází měsíčně v Týně u Lipníka.

Číslo za 4 halíře. — Poštou v Rakousko-Uhersku celoročně 1 kor.

ROČNÍK V.

Únor 1909

ČÍSLO 2.

O selském příbytku na Záhoří a živobytí v něm.

Národopisná výstava v Praze r. 1893 měla znázorniti příbytek záhorský ve zvláštní jizbě v hlavním paláci. Poslal jsem tam zařízení jizby, dvě mužské a dvě ženské oděvy na figuriny a mnoho fotografií ze Záhoří, chvalně k tomu pořizovaných. Sedm beden dodáno špeditérem do výstavy, ty se prý ztratily (?). Trpěl jsem touto spronevěrou. I jiným prý se tak stalo. Předměty zasláné většinou nalezl jsem v oddělení Chodů z Domažlicka, kteří mají stejný kroj i zařízení příbytku se Záhорáky. Tito byli moravští Chodové Velehradu v době království. Výstava zašla a také nikdy by se tak z Moravy více neobeslala; národopisný ruch však trvá. Od pravěku do 15. století často Záhорím přecházeli vojenské zástupy, které zásobovali se plnem dědin. Často požárem zničeny. Lidé utékali do lesů, na hradiska a tam překavše nelidskosti stavěli nové příbytky.

Selská usedlost na Záhорí sestávala z jizby, komory, nadkomoří, nadjizbí, podkroví, hůry, konírny, chléva, kolně, krmíků, kurníků, stavěná ze dřeva a na živové klínky přidělána malta, nebo byly stěny z hlíny smíšené s plevami, sečkou neb pazdeřím mezi deskami ubité.

V polích bývaly díry do země s úzkým otvorem, dole široké, do kterých se před vojskem ukrývaly věci.

U stavení při vchodu do síně býval žudr (žundr), kdež býval stůl a lávky k jídlu pro čeled.

Střechy bývaly slaměné, buď hladké z došků dlouhých s klásim dolů vysícím nebo schodkové, tak zvané zástřešky.

Obrazy bývaly na skle malovány, nebo křišťalové a byly na lištách nad stolem v rohu jizby šikmo pověšeny.

Nečistý vzduch z jizby vyváděn dírou ve stropě se zásůvkou okrohlu uvnitř.

Večer svítilo se světídlý. Mladé březky se potloukly a usušily. Taktó upravené hůlky se rozbíraly a příkládaly se na ohnisko. Také se svítilo dračkami, tyto se zvláštním hoblíkem z bukových desek čerstvých strouhaly, pak sušily a do železného stojana zastrčily. Pod hořící dračkou byla v nádobě voda na jiskry a uhel.

Kuchyň upravena v síni, oddělená zdí, na niž spočíval komín. Tu stály police pro hrnce a kuchyňské náčení. Rampouch je díra do sklepa u spodu čelní stěny domu, neb ze síně do sklepu, kterou se sypou zemáky.

Drůbež zavírána na noc v síni za hrazdou, nebo v jizbě pod lavou u kamen lísou, aby se nerozběhla.

Stodoly bývaly ze srubů jedlových, lípových, většinou z měkkého dřeva; jen podešva t. j. spodek byla z dubových klád.

Mlat byl z upěchované hlíny, po stranách jsou oploty, pak přístodolky na obilí, nad mlátěvní je patro, obilí mlátí se cepem. Ten sestával z cepu s koženým náhlavkem nebo dřevěným, z cepové hole s dřevěným náhlavkem, a spojená s cepem řemínkem. Obilí se z posádu coudilo říčící, přehazovalo vějačkou dřevěnou a směťalo smrděnkou ze síti.

Uprostřed dvoru bylo hnojiště, pod odkapy, náspy něco vyšší. Prostranství v kolní na hosp. náradí imenuje se podkolní. Humno je místo mezi stavením a stodolou, nebo nátoň, bylo-li tu složené palivo.

Ploty kolem zahrad bývaly z ratolestí záhorských palem, totiž vrb, které se mezi koly napletly, čemuž se říkalo makytí, nebo byly hontěné. Naštípané dubové desky dřevěnými kolký přibily se na bydla, z obou stran plotu postaveny koly, které se křížovaly a opletly se haluzím trní, a tomu se říkalo trzub. Takové ploty hontěné byly velmi trvanlivé a nebylo možno se přes ně dostat. Nejčastěji se hontěnými ploty s trzubem chránili včelíny u lesa. Čeleď se smluvila do služby na podzim, dal se jí závdanek. Mužská čeleď nastupovala službu na Nový rok a trvala do sv. Štěpána. Výslužkou dostával při odchodu koláč, mouky pšeničné a půl židlika másla nebo velikou buchtu s něco penězi. Mužská chasa měla svobodu pak do Nov. roku.

Na Štědrý den nařezal pacholek sečky pro dny, až přes Nový rok. Na sv. Štěpána očistil s pohunkem koně, spletl hřivý a ocasy a po snídání nastala svoboda. «Na sv. Štěpána — říká se — každý sobě za pána!» Na Nový rok šla zase ženská chasa na svobodu do sv. tří Králů. Také dostaly výslužkou: koláč, živnost a něco peněz. Na sv. tři Krále nastoupily službu.

Kdo býval přistížen při krádeži ovoce, přivázán byl v dědině ke stromu, neb i před kostelem, kradené ovoce se položilo k němu a chasa ho pak škádlila.

Koním se říkalo: Pudlena, Lena, Raška, Liza; kravám: Stračena, Bělena, Černula, Lysena a Chovana.

Pastviska byla oddělená pro koně a krávy. Větší se rozdělila na části, na nichž se střídavě pásly napřed koně, pak krávy a říkalo se jim: hejnice. Řadou přecházelo se s dobytkem z jedné hejnice do druhé do podzimku, kdy se páslo na jetelinách strmiskových a mezích až do zámrazku.

Koně pasávali pohunci o svátcích svatodušních v druhé neb třetí hejnici. Tu dostávali od hospodyně «vévodek» a pohunci říkali: «Kolik nožiček, tolik vajiček; kolik ocásků, tolik klobásků». Na pastvisku si pořídili pohunci hostinu z klobásové vaječnice. Šupky z vajec některý sebral, zavězl na koni k pastvisku sousední dědiny, tam je vysypal a ujel zpět, jinak dostal bití.

Na sv. Jana jela chasa do města, tam se počerstvila, říká se: «Na Jana každý sobě za pána».

Ostatky se říká, že se jimi zakončuje masopust. Popeleční středa říká se škaredá, že některý z chasy začernil, chodil od domu k domu, prohlížel kuchyně a pokutoval, ostatní dospělí ho provázeli a dostávali ječmene, na vydání při právu.

Na smrtnou neděli větší děvčátka oblékly došek slámy do šatů bílých, na vrch uvázaly bílý šátek a takto ustrojenou smrt zpívající písně vynášely za dědinu, tam došek odpravený roztrhaly a slámu do větru pohodily. Je to obyčej z doby předkřesťanské všeobecný na Záhoří i na Pobečví. V Týně vhodily za dědinou došek do Bečvy, jako Poláci na Krakovsku do Visly.

Obyčejně zpívaly vynášejíce smrt různé písně, které se už zapoměly. Na Květnou neděli děvčátka věncila smrček a navěšela obrázků a chodila po staveních všude zpívající:

«Smrtná, smrtná neděla, — kdes' ty klíče poděla? — Dala sem ich, dala, — sv. Jiří! — Jiří chodí po poli, — odemýká země, — aby tráva růstla. — Tráva, tráva zelená, fiala modrá; — všelijaké kvítí, až se slunce svítí. — Husa, husa divoká, letěla z vysoka. — Volá na sedláka, aby oral z hluboka. — Ubohý sedlák nemá kusa vláka: — Drobí dívku pod polívku — a tu ženu pod hrách. — Co je to za žena, za otýpku sena, — čtyři látky syrovátky a ta pátá kyselá. — Má drahá tetičko, darujte mi vajčko, — jak mi ho nedáte, všechny hrnce vám potluču, — co v polici máte. — I tu mísu velikou, co na ni jídáte. — Ešče víc, ešče víc, až na zlatý stěvec.»

Na velký pátek běhají čarodějnice po mezích. — V pondělí velikonoční rozdávala se vzájemně malovaná vajčka na znamení radosti.

V Hejnici, než starosta dovolil pást, býval na žerdi vztýčen věchet slámy, že byla tráva zahájená. Když to dovolil, pohunci upletli věnec z lípového listu uvázaného na vrbový proutek a pověsili na věch, obyčejně v svatodušní odpoledně. Daleko od věnce posadili se na koně v řadě a na dané znamení rozjeli se pro věnec. Kdo jej uchytl, byl králem, dal si ho na klobouk, a jel v čele ostatních do dědiny. U každého stavení se zastavila chasa s králem, který tu nějaký žert ve verších propověděl na domácí, kteří ho s družinou podělili živobytím. Z toho si chasa pak ustrojila hostinu.

Květiny a ratolesti na Boží Tělo svěcené dávali hospodáři ve stodole do vrstvy, aby myši nežraly obilí.

Tráva sekla se na seno po sv. Janu Kř. a říkalo se: Po sv. Janu Kř. je každá travina posvěcená.

V hody se stínal baran, pak si chasa ustrojila hostinu.

Na sv. Mikuláše posílají přátelé dětem příbuzných perník a ovoce na památku štědrosti toho svatého.

Na sv. Lucii nesmělo se přást. Jedna dívka předla na vřeten. Hospodyň ju kárala, že to nesmí konat, ona však řekla: «Luca, puca; než Luca přijde, budu mít vřeten plné.» V tom vešla do jizby Lucie s košem plným vřeten a poručila ji, aby všechny napředla. Dívka však napředla na každé po jedné niti, a tak se uchránila.

Říká se: Když chumelí nebo prší na Mláďátka, umírají děti; když na Boží Narození, starší; když na sv. Štěpána, mladší lidé; když na sv. Jana, svobodní. — Od Božího Narození dvanáct dnů prookují počasí na dvanáct příštích měsíců. — Když «odužé» (obleví) na Hromnice, nevydávej polovice (píce). — Je-li na sv. Matěje mráz, je po něm 40 mrazů; není-li, je mrazů bez počtu. — Svatý Matěj strčí hlavu do zámětě (závěje roztají). — SS. Josef s Marií té zimě nabijí. — Jak Vavřinec zavaří, Bartoloměj zasmaží; tak se podzimek podaří. — Na sv. Vavřince, zemáků do hrnce. — Na sv. Prokopa, zelí okopat. Když prší na sv. Prokopa, zmokne každá kopa. — Cikán říká: Raději okuju Jurkovi (sv. Jiří) koňe zadarmo, než Martinovi (sv.) za peníze. — Je-li v březnu veliká mha (mlha), bývá za 100 dní povodeň. — Jsou-li v březnu a květnu vichřice, bývá ten rok mnoho ohňů. — Na rozeslání sv. Apoštolů velký vítr znamená drahotu. — Když na sv. Jakuba slunce praží, je velká zima. — Když na sv. Jakuba prší, ovoce červíví a ořechy padají. — Sv. Jakub střešně postřílí. — Je-li na Zvěstování P. Marie mráz, jsou potom ostatní mrazy neškodny. — Na Zvěstování P. Marie, když slunce jasně svítí, urodí se pšenice (rýž). — Na sv. Kiliána, prší-li, pšenice se pokazí. — Prší-li o Velikonoci, stranuje (klas) po jedné straně; prší-li o sv. Duše, stranuje po druhé straně (málo sype). — Když na jitřní mnoho hvězdiček svítí, urodí se hrách a je mnoho housat. — Když odužé (obleví) na sv. Hátu, sbírej slámu a strkej za latu. — Když na sv. Kateřinu na stromě kapka, urodí se jablka. — Čím více v adventě jíní na stromech, tím více na rok ovoce. — Když je mnoho šípinek, je pěkná a mnoho pšenice (rži). — Když mají jiskérky (sedmikrásky) dlouhé stonky, urodí se dlouhý len. — Když mají zajáci mnoho sádra, bývá velká zima. — Na sv. Jiří převáděn bývá býk k druhému hospodáři. —

Když se narodilo dítě ze zoubkami, mělo býti mřou. Dal-li se mu do huby kolek, chodilo na strom, jinak na lidi. — Kout bylo lože v rohu jizby ověšené koutnou plachtou vyšívanou na bídélkách. — Věštky vcházely do domů, braly nemluvnata a kladly své do kolébky. Dítě takové nemluví, jen bečí. V jednom domě měli věštáka, bylo rodičům raděno, aby v jizbě udělali oheň, kolem něho aby nastavili skořápek z vajec naplněné vodou a za dveřmi poslouchali, co bude mluvit. To slyšeli jak dítě promluvílo: «Už su starý čert, ale takových hrnců jsem ještě neviděl!» — Dítě se uspá-

valo písničkou: «Halej dítě, kolibu tě, až ty usneš, odejdu tě. Pán Bůh bude s tebou spáti, andělíček kolíbatí.» — Když dítě klinulo, říkalo se, že mu nasypou uhlí do úst. —

Čáp křičí, když mu mladé vybírají: «Zapálím, zapálím!» — Vlaštovka, když sedí v hnízdě pod svíslami: «Ba i svísla, ba i svísla!» — Vrabec na střeše křičí: «Ba čerta, ba čerta!» — Kecek (chřástel): «Seč, seč!» — Kučarka: «Pokud, pokud?» — Dudek: «Po potok, po potok!»

V únoru se jednou oteplilo, skřivánek radostně zpíval. Mařec (březen) volal na něho: «Až já začnu, sevřu tě, přestaneš zpívat!» Pak nastal velký mráz, skřivánek ležel za hrudou na poli vzhůru nohama a Mařec řekl: «Vidíš, jak jsem tě sevřel, ležíš vzhůru nohama!» Skřivánek mu na to řekl: «O, není mi nic, to já si nohama dělám chládek!» Tak musel Mařec zahanben pustit.

Vlaštovička šveholí: «Čtyři vidly, čtyři vidly, pátý kopáč!» — Pin-kavka na sv. Matěje: «Neviděli jste tu sv. Matěje?» Nebo: «Přijdu si k večeru pro svačinu!» — Strnadel na jaře: «Neprosím se strýců!» V zimě však: «Dobrý strýc, dobrý strýc!»

Koutnice byla tříhranná skříň vysoká postavená za stolem na lavě v koutě, aby byla na očích před zloději. V ní měl hospodář uschovány peníze a rodinné papíry. Měla tři přihrádky. Říkalo se jí také «Bída», asi proto, že když v ní nebylo peněz, byla v domě bída.

Různé příhody.

Je tomu už dávno. Děvče z Osíčka šlo v neděli skoro ráno do lesa na hřiby. Nebála se, chodila tam na trávu a roždí, znala všechny chodníky. Přijdouc do lesa, našla veliký hřib a pomyslíla si, že najde ještě jeden a půjde domů, aby nezmeškala na Hrubou do Loukova. Hřib vložila do fěrtocha, běhala sem a tam, ale nic nenašla. Chtěla domů, ale z lesa nemohla, točila se lesem přicházejíc od jednoho kopce k druhému, od potoka k potoku a za ním zase k hoře. Bylo jí to podivné, že nemůže z lesa trefit. Spěchala opět, aby kostel nezmeškala, ale opět přiběhla pod kopec. Zoufale se opět vracela a únavou ustávala. Náhle jí napadlo: «V tom hřibu jistě vězí kuba (čert)!» Vyňala hřib, uhodila jim o zem a v té zvonilo poledne. Stála u kraje lesa a skokeim byla doma. —

V Příkazích jednoho odpoledne nedělního vybraly se děvčata do lesa na jahody. Sbírajíce zpívaly různé písničky, jaké jim slina na jazyk přinesla. Konečně zanotily: «Šly děvčátka do hájíčka sbírat jahody, — spatřily tam mládenečka, jel si na koni. — Kde děvčátka, kde dete? — Kerá mě chtět budete? — Kerá mě tech jahod dáte, — ta má budete.» — Tu ozval se lesem smích: «cha, cha, cha, cha!» — «To je jistě mládenec» (lesní příručí), pravila jedna. «Šak nám pro pár jahod nic neudělá!» Co se plaše ohlížely, přišla k nim bílá paní řkouc: «Jaká su?» Děvčata na to: «Bílá!» Potom se k ní obrátila zádama, tázajíc se: «Jaká su včil?» Děvčata na to: «Zase

Hry dětí na Záhoří a Pobečví.

48. Na skovávanó.

Na zahradě děvčata a chlapci losují, kdo bude hledat, na př. každý devátý odstoupne, až poslední zbuďe. Ten se odvrátí, zadělá oči do klobouku, ostatní se poschovávají, chlapci vylezou na strom, na stoh slámy, na patra ve stodole; děvčata zase do přístodolku, za dříví, za otýpky, za stoh slámy, nebo stoupnou si za stromy. Když někdo zavolá «Už!», hledá, hledá . . . a koho prvního uvidí nebo nalezne, ten opět hledá.

49. Na mlíko.

Děvčátka a chlapci posedají v jizbě na lavu vedle sebe. Jedno děvčátko je kupcem, přistoupí k prvnímu tázaje se: «Kolik litrů mléka máte?» Tázaná odpoví 5, 10 nebo více. Tak všechny po pořádku. Na to se vrátí k prvnímu a praví: «Spadla mi do něho myš», (nebo žába a j., dle libosti). Kupec hledí, aby se tento přeřekl, co mu tam spadlo, nebo se usmál. Kdo se v řeči zmylí, nebo se usměje, dá zástavu. Tak to jde až k poslednímu. Pak se zástavy vykupují: Na př.: Kam toto patří, mosé dát tetičce pac, polóbit třikrát klučku, skákát přes jizbu o jedné noze a j.

50. Na dobrý den.

Děvčátka a chlapci udělají kolo těsně podle sebe stojíce, ohnou hlavy hledíce na kolik uprostřed kruhu a položí ruce na záda. Jeden losem určený chodí okolo se zamotaným šátkem, opakuje: «Dobrý den!» Nepozorovaně vloží někomu šátek do ruky. Ten se náhle vzpřímí a hledí toho po pravici šlehati. Ten obíhá do kola a hledí spěšně na své místo zastoupnout. Tak se šátek klade do rúkou dle libosti. Kdo nedává pozor, dostane mnoho bití, než doběhne dokola na své místo.

□ □ □

DROBNÉ ZPRÁVY.

«Pozor» dne 22. prosince 1908 uvedl v posměch «Záh. Kron.» a podání lidu selského neprávem. Na vysvětlení: Sbíral jsem národopisné věci kromě starožitností od r. 1878 jako učitel v Osvětimanech, jako správce školy v Uhřicích u Slavkova, jako bohoslovec v myslivni Oboře u Kroměříže, jako kaplan ve Vel. Karlovicích za Rožnovem a nyní 21 let na Záhoří. Slyšel jsem ozývati se poklad písně lidové při slavnostech rodinných, obecních a při pracích polních. Sušil a Bartoš mnoho sebrali. Nelze jej vyčerpati. Loni sebral pan učitel Felix Hlobil z Lipníka přes sto nových písní na Záhoří. O tomto po-

kladu lidové písně vyjádřil se školní rada Bartoš, jako největší znalec jeho, že nám Rukopis Královodvorský, pro který se neznámý kritik zle na mě horšil, úplně nahradí. Kromě toho dochoval selský lid záblesk staroslovanské vzdělanosti národa v ornamentice kroje, nářadí, ozdob, přibytků; mudrosloví, stavitelství, keramice, řádech společenských a j. K tomu pojí se důstojně po bok poklad lidové tradice. Tento sbírám, je též k nepřebírání. «Záh. Kron.» povstala takto: Lidopisnou látku, sebranou na Valašsku a něco na Záhoří, ctiskly 1890/91 «Valašské Hlasy». Po zániku jejich utvořil jsem si «Záh. Kron.» r. 1891. Vycházela řadu let v sešitech. Nyní ve formě časopisu lidupisného vlastenci již třetí rok na Záhoří a Pobečví. Selský lid zdejší je odnož Hanáků a přechod na Valašsko z jedné a na Lašsko z druhé strany. Nejsí zde místa k závisti, «Z. K.» nepřinesla mě posud ani na kousek chleba. Překážkou byly předsudky a neporozumění nade mnou, kolem mne i u lidu. Vytrval jsem proto, aby se utvořila brzo Kronika valašská, lašská, horácká a slovenská k záchraně pokladu lidové tradice. Podání selského lidu o přítomnosti Tatarů 1242 u Loukova, Bystřice, Slávkova a Bezuchova je tak úctyhodné, jako na Příbořsku. Tam před návalem částí Tatarů od Lehnice Opavskem na Lašsko se hrnoucím uteklo obyvatelstvo na hradisko «Kotouč» u Štramberka. Také tam odejímali uši dopadeným. Od té doby od slavnosti Nanebevstoupení Páně pekou se tam v okolí «t a t a r s k é u š i» z perníku a těsta, a pan kritik může si tam pochutnat na tomto živém výrazu lidové tradice, která má stejnou hodnotu s tradicí Záhoráků pod Hostýnem. Dokazovati opak, bylo by tlouci hlavy do zdi. Proto i zpráva Rukopisu Královodvorského o tomto je pravdivá a bude se bohdá nyní na mnohých stranách jednati o jeho rehabilitaci k stoleté výročníci jeho nalezení.

Prosba k čtenářům «Záh. Kron.» v dědinách. V několika dědinách vrátili rozdavači «Z. K.» proto, že záplata námahy 10% ze 4 hal. za výtisk je malá. Scházejí se peníze pouze pro tiskárnu. «Záh. Kronika» tak pomalu choří. Prosím laskavé čtenáře, račte dávatí roznašečům 1 hal. od č. 3. počínaje za roznašení, aby tato nemoc «Z. K.» nebyla k smrti. Podávám příliš lacino, aby i chudobní mohli odebíratí pro potěchu.

Práveu obyčejovým řídil si osudy své národ náš od temného pravěku až do středověku téměř se končícího. Na Moravě v řízení zemském přestalo zavedením práva manského Přemyslovci od 12 stol. Dozvuky práva obyčejného jsou patrný na Záhoří až do dneška. Prosím slovučné pány učitele na Záhoří o pomoc sebrati tyto zbytky starodávné ústavnosti. Na př. význam slova «hromada, potaz, srokování a j.» Starší učívali chasu právu obyčejovému tři dni v ostatky, aby ho v mužném věku vykonávali v dědině. Na př. práveu obyčejovým řídili se Viřonice do roku 1830. Hromada scházela se v zimě v ponděří u starosty, v létě v neděli odpoledne pod lipami uprostřed dědiny, tam se rokovalo, uvažovalo, usnášelo a též se besedovalo. Tam se též chasa veselila pod očima starších.